

RELIGIOZITA

VÝCHODISKOVÝ STAV A PODSTATNÉ TRENDY

Slovensko je vnímané zahraničím i vlastnými obyvateľmi ako silne kresťanská krajina. Toto presvedčenie sa opiera o spomienky a tradície na jednej strane, ako aj o sčítania obyvateľstva (1991, 2001), ktoré naznačili vysokú mieru religiozity v deklaratívnej podobe.

Tabuľka 1
Náboženské vyznanie obyvateľstva SR

Cirkev	2001		1991	
	Počet veriacich	Podiel z celej populácie (v %)	Počet veriacich	Podiel z celej populácie (v %)
Rímskokatolícka	3 708 120	68,9	3 187 383	60,4
Evanjelická cirkev a. v.	372 858	6,9	326 397	6,2
Gréckokatolícka	219 831	4,1	178 733	3,4
Reformovaná kresťanská	109 735	2,0	82 545	1,6
Pravoslávna	50 363	0,9	34 376	0,7
Svedkovia Jehovovi	20 630	0,4	10 501	0,2
Evanjelická cirkev metodistická	7 347	0,1	4 359	0,1
Kresťanské zbory	6 519	0,1	700	0,0
Apoštolská cirkev	3 905	0,1	1 116	0,0
Bratská jednota baptistov	3 562	0,1	2 465	0,1
Cirkev adventistov siedmeho dňa	3 429	0,1	1 721	0,0
Cirkev bratská	3 217	0,1	1 861	0,0
Židovské náboženské obce	2 310	0,1	912	0,0
Starokatolícka cirkev	1 733	0,0	882	0,0
Cirkev československá husitská	1 696	0,0	625	0,0
Iné	6 294	0,1	6 373	0,1
Spolu s náboženským vyznaním	4 521 549	84,0	3 840 949	72,8
nezistené vyznanie	160 598	3,0	917 835	17,4
bez vyznania	697 308	13,0	515 551	9,7
SR celkom	5 379 455	100	5 274 335	100

Zdroj: Štatistický úrad SR, 1991, 2001

Uvedené čísla do značnej miery rozbíjajú aj mýtus o Slovensku ako o bezvýhradne katolíckej krajine, ktorý nikdy nezodpovedal realite – na začiatku habsburskej protireformácie bola viac ako jedna tretina obyvateľov Slovenska členmi protestantských cirkví. Tento pomer sa síce v ďalších storočiach systematicky znižoval, Slovensko však napriek tomu nemôže byť z hľadiska svojej religiozity porovnávané s krajinami ako je Litva a Poľsko. Faktom však ostáva, že rímsko-katolícka viera na Slovensku vždy dominovala. Od tejto dominancie sa odvíja viacero súčasných problémov a výziev spojených s praktizovaním viery na Slovensku.

Veriaci na Slovensku nie sú homogénnou skupinou. Podľa spôsobu prežívania náboženskej viery a miery integrácie ľudí so svojou cirkvou je možné vytvoriť nábožensko-sociologickú typológiu. Typologicky možno rozlíšiť päť typov veriacich (Bunčák, 2002), ktorí sa na Slovensku vyznačujú nasledujúcimi znakmi (Bunčák, 2002 – výskum ISSP, 1998):

1. Cirkevne založený typ.

Predstavujú ho nábožensky veriaci a v cirkvi integrovaní ľudia, ktorí svoju vieru prežívajú v zhode s učením cirkvi, ktorej sú členmi. Na Slovensku takíto ľudia (**19,2 %**) veria a vždy verili v boha bez pochybností, navštevujú bohoslužby každý týždeň a častejšie, aspoň niekoľkokrát do roka sa zúčastňujú aj na iných cirkevných podujatiach, modlia sa každý deň a Bibliu považujú za živé Božie slovo.

2. Tradične náboženský typ.

Predstavujú ho menej nábožensky veriaci ľudia, ktorí sú v cirkvi integrovaní prostredníctvom tradičných motívov. Na Slovensku ľudia patriaci do tejto skupiny (**29,2 %**) veria a vždy verili v boha bez pochybností, bohoslužby navštevujú aspoň každý týždeň, iba jeden až dvakrát do roka sa zúčastňujú aj iných cirkevných podujatí, takisto sa modlia každý deň, no Bibliu považujú za slovo inšpirované Bohom.

3. Liberálne náboženský typ.

Predstavujú ho málo náboženský a vo svojej cirkvi slabo integrovaní ľudia, ktorí sú často „otvorení“ iným svetonázorovým orientáciám a viacerým cirkevným spoločenstvám. Na Slovensku do tejto skupiny patrí **16,4 %** ľudí, ktorí si väčšinou myslia, že na každom náboženstve je niečo pravdy, v Boha veria, ale v minulosti často neverili. Ich viera nie je hlboká, mení sa v čase, na bohoslužby chodia iba niekoľkokrát do roka a nikdy nechodia na iné cirkevné podujatia. Modlia sa iba niekoľkokrát do roka, Bibliu považujú za starodávnu knihu príbehov a legiend, ktoré zaznamenal človek.

4. Nábožensky ľahostajní.

Sú to ľudia bez náboženskej viery, ktorí nie sú ani cirkevne integrovaní a náboženská viera je im prakticky ľahostajná. Na Slovensku je tento typ zastúpený **19,3 %**. Nábožensky ľahostajný človek v Boha neverí, ale v minulosti často veril, jeho viera prešla často do viery vo vyššiu moc. Na bohoslužby väčšinou nechodí vôbec, iných cirkevných podujatí sa nezúčastňuje a nikdy sa nemodlí.

5. Nenáboženský typ.

Predstavujú ho ľudia, ktorí sa otvorene dištancujú od náboženskej viery, svetonázorovo sú presvedčení ateisti. Na Slovensku je **16,0 %** ľudí, ktorí neveria v Boha, nezúčastňujú sa bohoslužieb, neveria v nebo, peklo a náboženské zázraky.

Slovensko je veľmi dobrým príkladom na zvýraznenie rozdielu medzi religiozitou a „cirkevnosťou“ obyvateľstva. Obsah religiozity je však širší ako obsah cirkevности. Slovenskú spoločnosť v súlade s týmto tvrdením možno rozdeliť na dve približne rovnako početné časti. V jednej časti sú cirkevne a tradične náboženský ľudia, a v druhej časti liberálne náboženský, nábožensky ľahostajní a nenáboženský ľudia.

Vývoj v 90. rokoch ukazuje, že sa zvyšoval najmä podiel nábožensky ľahostajných a liberálne náboženských ľudí. Možno vysloviť hypotézu, že rast deklarovanej náboženskej príslušnosti je najmä výsledkom pôsobenia sociálnej konformity. Náboženská viera sa v niektorých aspektoch posilnila, návštevnosť kostolov i všeobecná dôvera v cirkev tiež, posilnili sa materialistické orientácie obyvateľstva a v oblasti morálnych noriem sa zvýšila permisivita. Moderné Slovensko je tak menej pevné vo svojom hodnotení morálneho a nemorálneho, ale zároveň pre Slovensko zostáva charakteristický náboženský tradicionalizmus. Do budúcnosti vzniká konflikt medzi tradičnou religiozitou a sociálnou modernizáciou, ktorá bude ešte prehĺbená procesom európskej integrácie.

V kontexte stredoeurópskych transformujúcich sa krajín tvorí Slovensko spoločne s Chorvátskom, Poľskom a Rumunskom skupinu krajín, ktoré si udržali vysokú úroveň a dlhodobú kontinuitu celkového pozitívneho vzťahu k náboženskej viere. Slovensko, na rozdiel od Chorvátska, Litvy a Poľska nie je v pozícii krajiny, v ktorej by náboženstvo plnilo významnú rolu pri formovaní a udržiavaní národnej identity, hoci táto dimenzia je do istej miery prítomná aj na Slovensku.

PROBLÉMY, KTORÉ VYŽADUJÚ PRIORITNÉ RIEŠENIE

1. Nedokončený proces odluky štátu od cirkvi

Každá krajina má vzťah štát verzus cirkev upravený ináč, no otázka odluky cirkvi od štátu patrí na Slovensku stále k nedoriešeným témam. Z formálneho hľadiska majú cirkvi zákonom a zmluvami zaručené právo spravovať si všetky svoje záležitosti. Stále však pretrváva finančná previazanosť cirkví so štátom a navyše, pretože prirodzene dominuje rímsko-katolícka cirkev, zostáva otvorenou otázkou náboženskej plurality a nepreferovania jednej cirkvi zo strany štátu. A základná zmluva, ktorá upravuje vzťahy Slovenska s Vatikánom, s odlukou štátu od cirkvi ani nepočíta. Z dlhodobého hľadiska však bude v čoraz sekularizovanejšom svete potrebné oddeľovať život cirkví od štátu a zaviesť financovanie cirkví priamo veriacimi.

2. Dokončenie zmierenia medzi katolíckou a ostatnými cirkvami na Slovensku

Po obdobiach nevraživosti sú vzťahy katolíkov a evanjelikov na Slovensku uspokojivé, proces zmierenia je však potrebné dokončiť. Obidve cirkvi nastúpili v tomto smere na dobrú cestu (vzájomné uznávanie svätého krstu a podobne), problémom naďalej zostáva konkordát, ktorý nevytvára priestor pre rovnosť všetkých cirkví a nepriamo zvýhodňuje katolícku cirkev.

3. Problém návratu cirkvi k pozícii významného aktéra modernizácie

Súčasťou komunistickej protináboženskej politiky bolo aj zavedenie právnej a politickej rovnosti medzi väčšími historickými cirkvami a menšími denomináciami, pričom všetky cirkvi boli postavené na rovnakú úroveň sociálnej bezvýznamnosti. Výsledkom bolo

prerušenie povedomia akejkoľvek súvislosti medzi cirkvou a náboženským životom na jednej strane a modernizáciou na strane druhej. Pretože komunistický režim oslabil cirkvi ako aktérov sociálnej modernizácie, skomplikoval ich hľadanie v súčasnej fáze modernizácie a postavil ich do role ochrancov tradičného ľudového náboženstva. Cirkvi musia redefinovať svoju úlohu a svojou politikou nadviazať na prerušenú niť modernizačných snáh.

4. Problém presadzovania sa siekt a radikálnych denominácií

Vážnym problémom sa v postkomunistickom (post-materialistickom) Slovensku stáva presadzovanie sa siekt a hraničných denominácií, ktoré nachádzajú úrodnú pôdu v anomickom a hodnotovo vyprázdnenom priestore. Štatisticky významný nárast prívržencov siekt a hraničných denominácií v rokoch 1991 – 2001 vypovedá o ich veľkej príťažlivosti. Týka sa to najmä náboženskej spoločnosti Svedkovia Jehovovi, zborov letničného hnutia, Adventistov siedmeho dňa a Apoštolskej cirkvi.

5. Problém vytrácajúceho sa konceptu posledného súdu ako absolútnej pravdy

Procesy modernizácie na Slovensku so sebou priniesli prirodzenú, ako aj násilnú sekularizáciu spoločenského života. Práve sekularizovaná moderná spoločnosť, v ktorej sa morálne normy dezintegrovali a morálka sa opiera o svetské zákony a nie o božie desatoro, priniesla anómiu spoločnosti a fenomén banálneho zla. Moderné masy sú odlišné od tradičných pospolitostí predovšetkým stratou svojej viery v „Posledný súd“, teda absolútne kritérium spravodlivosti. Problémom a výzvou pre Slovensko, podobne ako pre celý moderný svet, tak ostáva redefinícia božích zákonov tradičnej spoločnosti do života sekulárnej spoločnosti, ktorá sa naučila žiť bez Boha.

6. Chýbajúca misijná činnosť medzi Rómami

Rómska religiozita je veľmi špecifická a to v dvoch dimenziách. Prvou sú nábožensky pasívne komunity, ktoré už v dávnej minulosti prebrali náboženstvo majoritnej populácie. U nich vystupujú do popredia tradičné formy obradov a viera, ktorá rezignuje na svoje vonkajšie prejavy. Je silno privátna, odohráva sa v špecifických podmienkach rómskych obydľí v rámci rodín, vo veľmi úzkych sociálnych väzbách. Dominuje tu systém sakrálne podmienených sankcií, ktoré do veľkej miery určujú normatívne správanie spoločenstva. Cirkevné inštitúcie tu majú minimálny vplyv. Napriek tomu má takáto „implicitná“ viera pre život komunit nezanedbateľný význam. Avšak tam, kde je oslabená, sa vytvára priestor pre pôsobenie najrôznejších misijných združení.

Druhou dimenziou je religiozita nedávno nábožensky aktivizovaných alebo konvertovaných Rómov. Komunity, kde prebehla takáto náboženská aktivizácia vynikajú v horlivosti. Príslušníci takýchto spoločenstiev sa veľmi často stávajú sami misionármi. Vedú veľmi spontánny a aktívny náboženský život. Prejavujú veľký záujem o praktickú aplikáciu jednotlivých článkov novej viery do svojho osobného života. Na druhej strane je tento záujem často podmienený sociálnym prostredím, osobnosťou kazateľa či ďalšími vonkajšími okolnosťami, ktoré sa časom menia. S touto zmenou dochádza často aj k zmene vo viere Rómov, ktorá sa potom obracia k novej misii či kazateľom v susedstve. Výsledkom býva viacvrstvová konfesionalita, pretože Rómovia sa len málokedy celkom zbavia pôvodnej konfesie, skôr vrstvia jednu cez druhú. Práve preto býva u čerstvo nábožensky aktivizovaných Rómov takmer pravidlom, že v poslednej dekáde už absolvovali jednu alebo viacero konverzií. Táto skutočnosť však nijako nezmenšuje ich úprimné zánietenie pre novú vieru. Celkovo možno konštatovať, že religiozita je jednou z najdôležitejších súčastí rómskeho osobného a spoločenského života. Samotní Rómovia jej pripisujú či už v implicitnej alebo explicitnej podobe veľký význam. Citlivým prístupom k

nej možno získať veľmi silný potenciál k transformácii nielen duchovného, ale aj sociálneho života rómskych komunit. (Kováč, 2002)

OD PROBLÉMOV, KTORÉ VYŽADUJÚ PRIORITNÉ RIEŠENIE, K PROGNÓZAM

NAJPRÁVDEPODOBNEJŠÍ VÝVOJ

Vývoj, ktorý možno v súčasnosti vzhľadom na vzťah štátu a cirkví anticipovať a vyhlásiť ho za najpravdepodobnejší, môže byť zároveň vývojom prekvapivým. Predovšetkým menšie cirkvi nie sú spokojné so spôsobom financovania cirkví a stavajú sa proti konkordátu, zároveň sa však vytvoril konsenzus o tom, že situáciu nie je možné meniť v dohľadnom čase. Najpravdepodobnejší vývoj je preto pretrvávanie status quo, ktoré teoreticky nebude zmenené ani zmenou spôsobu financovania cirkví.

V oblasti religiozity je najpravdepodobnejší vývoj vedúci k stabilizácii počtu deklaratívne veriacich. Presuny budú v horizonte do roku 2020 prebiehať predovšetkým medzi kategóriami liberálne a tradične veriacich s tendenciou posilnenia liberálnej časti veriacich. Je otázne, nakoľko sa bude rozširovať kategória nábožensky ľahostajných a to najmä vzhľadom na konformitu obyvateľstva. I v tomto prípade za skôr pravdepodobné možno označiť rast liberálnej časti veriacich.

Za pomerne pravdepodobné je možné označiť zmeny v prístupe k viacerým tabu témam a to predovšetkým u katolíckej cirkvi. Tieto zmeny možno očakávať vzhľadom na intenzívnu diskusiu vo vnútri katolíckej cirkvi a tlak veriacich z krajín, v ktorých je rozšírený étos liberálno-demokratického režimu, ako aj vzhľadom na nevyhnutnú redefiníciu pozície cirkví pri procese modernizácie. Predovšetkým u katolíckej cirkvi je v horizonte do roku 2020 nepravdepodobný variant skĺzavania do klerikálneho modelu vnímania vzťahu národ – cirkev. Katolícka cirkev sa formálne vyrovnala s bremenom klerofašistického slovenského štátu, v neinštitucionalizovanej rovine tento proces nie je úplne zavŕšený, no ostáva skôr problémom generacným, než problémom štrukturálnym. Presadzovanie sa siekt a hraničných denominácií na tej úrovni, aby ohrozili krehký zmier medzi cirkvami na Slovensku nehrozí.

RIZIKOVÝ VÝVOJ

Rizikový vývoj v tejto oblasti môže spôsobiť predovšetkým nezvládnutie riešenia konfliktu medzi náboženským tradicionalizmom a sociálnou modernizáciou. Príklady z niektorých, dominantne katolíckych krajín EÚ hovoria o tom, že v niektorých z nich cirkev nedokázala reagovať na sociálnu zmenu a odcudzila sa väčšinovej populácii.

Nebezpečným vybočením z trajektórií postupnej modernizácie môže byť sklznutie do klerikalizmu a prehnaného akcentovania prepojenia národného a religiózneho aspektu. Prípadná nacionalizácia niektorých kruhov v rámci väčších cirkví by mohla významne spomaľovať modernizáciu Slovenska a problematizovať vytváranie post-moderného hodnotového rámca.

Nebezpečným vybočením zo žiadúcej trajektórie by mohlo byť presadenie sa siekt a hraničných denominácií, a to pod vplyvom zásadných ekologických, politických, alebo ekonomických zmien v spoločnosti.

ŽIADUCI VÝVOJ

Žiaduci vývoj je v prípade zmien religiozity obyvateľov Slovenska a transformácie cirkví pokračovaním doterajšieho kurzu zmien s istými výhradami. V horizonte do roku 2020 by bolo žiaduce dokončiť odľuku štátu od cirkví vo finančnej oblasti a prejsť na financovanie cirkví priamo veriacimi. Cirkvi by sa mali vrátiť k svojej modernizačnej funkcii a opúšťať rolu ochrancov tradície a elementárneho cirkevného učenia. Cirkvi by mohli významne zasiahnuť do pozitívnych zmien vo vnútri rómskej populácie, ktorej socio-ekonomický status je závislý aj od duchovného potenciálu rómskych komunít.

Za žiaduci vývoj možno považovať významnejšie presadenie sa z hľadiska typológie liberálnej časti veriacich. Táto skupina vyznávajúca pevné morálne princípy, no správajúca sa nekonformne a neortodoxne by mohla byť základom pre morálnu obrodu spoločnosti v rámci sekulárneho modelu spoločnosti. Za žiaduce je možné považovať aj zotrvanie „ľudí cirkví“ v neklerikálnom modeli religiózneho správania.

Trajektóriu, ktorá patrí do kategórie žiaducich, je aj postupná zmena konformity pri vonkajškovom precitovaní svojej religiozity na precitované vyznávanie istých morálnych princíпов. Práve konformita väčšiny populácie pri deklarovaní príslušnosti k cirkvi prispieva k falošnej sebareflexii spoločnosti o sebe samej.

RÁMCOVÁ STRATÉGIA DOSAHOVANIA ŽIADUCEHO VÝVOJA

Za najdôležitejšie riešenia potrebné k dosiahnutiu žiadúcej stratégie je možné považovať:

- Dokončenie legislatívnych zmien vedúcich k zmene finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností.
- Pokračovanie celospoločenskej diskusie o všetkých aspektoch konkordátu.
- Rozvoj diskusie o vplyvoch siekt a hraničných denominácií na život krajiny a život občanov.
- Prehľadenie koordinácie a rozvoj spolupráce cirkví pri misijnej činnosti v rómskych komunitách.

PROBLÉMY GENEROVANÉ ŽIADUCIM VÝVOJOM

Spomedzi viacerých dôležitých problémov, ktoré prinášajú žiaduce zmeny, za najdôležitejšie a potenciálne zlomové z hľadiska možnosti zalomenia trendov je možné považovať:

1. **Výučba náboženstva.**

Pri koncipovaní ďalšej budúcnosti cirkevného školstva a náboženskej výchovy bude štát a cirkev musieť vo vzájomnej interakcii postihnúť zmeny a premeny štruktúry veriacich na Slovensku a ich meniace sa potreby. Prístup k tejto problematike bude komplikovaný aj vzhľadom na dva protichodné procesy – znovuutváranie cirkevného školstva a výchovy k náboženstvu a globalizačné procesy, ktoré so sebou prinášajú aj nevyhnutnosť otvorenia náboženských tabu. V tomto procese je nevyhnutné precíznejšie si zadefinovať aj cieľ náboženskej výchovy – výchova alebo socializácia. Hranica medzi týmito procesmi je tenká, no významná. Významným a senzitívnym problémom naďalej ostane zladenie náboženskej výchovy a občianskej výchovy.

2. **Rozvoj celospoločenskej diskusie o kresťanských základoch slovenskej spoločnosti.**

V náväznosti na náboženskú výchovu a jej zladenie s výchovou občianskou bude potrebné ďalej rozvíjať diskusiu o kresťanských základoch slovenskej spoločnosti. Je to jedna z najväčších výziev vzhľadom na sekulárnu, no v istom hodnotovom rámci existujúcu časť spoločnosti, ako aj vzhľadom na rozšírenú permisivitu a sociálnu konformitu veľkej časti veriacich na Slovensku.

3. **Zmena daňového systému.**

V súlade s pokračovaním procesu odluky štátu a cirkvi bude potrebné dokončiť zmeny v spôsobe platenia cirkví.

4. **Pokračovanie diskusie o konkordáte vzhľadom na prirodzenú dominanciu katolíckej cirkvi.**

Táto diskusia je nevyhnutná vzhľadom na pretrvávanie vzájomnej podozrievavosti medzi cirkvami na Slovensku, ako aj na rozvoj multikulturality v tejto oblasti – multireligiozity. V horizonte dvadsiatich rokov sa Slovensko musí pripravovať na situáciu, kedy v spoločnosti bude rásť počet veriacich patriacich ku konfesiám tradične cudzím pre Slovensko (napríklad islam).

5. **Misijná práca v prostredí rómskych komunít.**

Je v záujme štátu, aby podnecoval relevantné cirkvi k misijnej práci medzi Rómami. V horizonte do roku 2020 to nielen môže významne napomôcť sociálnej integrácii rómskej komunity, ale zabrániť nežiadúcim vplyvom siekt na rómsku komunitu.

LITERATÚRA

1. Bunčák, J.: *Religiozita na Slovensku a v európskom rámci*. In: Sociológia, č. 1/ 2001, s. 47 – 69.
2. Krivý, V.: *Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch*. In: Sociológia, č. 1/2001, s. 7 – 45.
3. Kováč, M.: *Cirkev a religiozita Rómov*. In: *Čačipen pal Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002 (v tlači).
4. Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G (ed): *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2001.
5. Žaludková, Ľ.: *Religiozita a náboženská participácia v súčasnej nemeckej sociológii*. In: Sociológia, č. 1/2001, s. 71 – 84.